

DANUBE ISLANDS AS LITERARY TOPOS

Felicia MICH

PhD Student, Technical University of Cluj-Napoca

Abstract: The island Ada-Kaleh which was named Carolina during the Habsburgic occupation represented a sterling ethnic crucible made out of Turkish, Hungarians, Serbs, Romanians or Jewish. It experienced a lenient political attitude from the governors. In the beginning, it was an old roman castrum from where it takes the aspect of a fortress. Further, from its strategic position on the Danube, it became the bone of contention between two empires, switching many times from Turkish to Austrians. The Empire of the Crescent Moon defeated over from endless wars it cedes on behalf of the Habsurgic Empire which ruled the island until 1919, when, following the Treaty of Versailles, it becomes part of Romania. The life of the inhabitants left in a territory devoid of natural resources, at the hand of the European ships which navigated the Danube in the 19th century, formed a unique tableau, a mix of exoticism and drama. The tableau is preserved either as a fictional literary form - prose or as travelling literature, memoirs or literary journalism.

Keywords: legend, island, Turks, exoticism, constraints.

Insulele Dunării sunt în general spații exotice care au fost prezente de secole în conștiința românească, deși unele au ajuns să fie păstrate doar de memoria colectivă din motive politice, economice sau din alte rațiuni, au devenit umbre ale teritoriului României. Cel mai cunoscut dintre aceste toposuri este insula paradisiacă din mijlocul Dunării, Ada-Kleh, sau Insula Cetate, după cum o numeau turcii.

În literatura română observăm că există o multitudine de ipostaze în care este reflectată insula paradisiacă a turcilor. Abordarea noastră se apleacă asupra aspectelor *mitico-legendare, istorico-reale*, dar și asupra *romanescului* care împletește ficțiunea cu realitatea astfel încât produsul finit să redea un spațiu *exotic, misterios*, dar mai ales un cadru predilect pentru *aventură*.

Geneza mitica si legendara a insulei - Insula ca spatiu legendar si topos mitic

Mitologia română nu este bogată în simboluri acvatice precum insula, corabia, potopul și nici în eroi mitici rătăcitori pe mare. *Odiseea*, una dintre cele mai cunoscute opere din mitologia greacă, povestește peregrinările pe mare timp de 10 ani ale eroului Ulise și ale însoțitorilor lui din Itaca, pe drumul de întoarcere acasă, după războiul troian. În schimb, ne bucurăm de o vastă creație legendară ce cuprinde simbolistica plaiurilor mioritice precum *Traian și Dochia, Miorița* sau *Meșterul Manole*. Imaginarul colectiv românesc, între dealuri și valuri le-a ales pe primele, însă cu atât mai importante și semnificative sunt valurile atunci când ele totuși apar.

Nicolae Cartoian, aplicat exeget al cărților populare, amintește o legendă cosmogonică în care spune că: „*înainte de crearea lumii exista doar un noian de apă peste care se plimbau atât Dumnezeu cât și Satana. Când Dumnezeu a vrut să facă pământul, a trimis pe Satana «în fundul mării ca să ia de acolo sămânță de pământ și să i-o aducă deasupra apei».* Cu pământul rămas sub unghiile Diavolului, Dumnezeu afăcut o turțiță de

pământ pe care s-a așezat să ațipească, Satana crezând că doarme, s-a gândit să-l răstoarne, pământul creștea și se întindea sub Dumnezeu. În chipul acesta, pământul a crescut atât încât apa nu mai avea loc unde să încapă¹.

O altă legendă care privește subiectul nostru, vorbește despre prezența lui Hercule în zona Porților de Fier. Nicolae Densușianu în lucrarea ***Dacia Preistorică***, susține că în apropierea Porților de Fier, pe Dunăre, s-ar afla columnele lui Hercule.

Pentru a scăpa de mânia Herei, eroul ajunge să slujească vreme de 12 ani lui Euristeu, rege al Tirintului și al Micenei. În acest timp Hercule trebuie să îndeplinească 12 munci, iar cea de-a zecea este îndeplinită pe insula Erythia.

Pe insula Erythia, numită mai târziu Ada-Kaleh, își ținea Gerion –monstrul înaripat cu trei trupuri – vitele, care erau păzite de un gigant și de un câine cu două capete (Ortros). Hercule îi învinge pe aceștia și aduce turma de boi regelui Euristeu, la Micena. Înainte de a pleca eroul a ridicat două coloane, Calpe și Abila, pentru a marca această călătorie. Mai mult decât atât, Densușeanu susține că Hercule a tăiat stâncile de la Rușova și a făcut ca apa, ce acoperea seșurile Banatului, să se scurgă în Marea Neagră: „*Într-adevăr, strămtorea numită Clisura Dunării ne prezintă și astăzi în diferite părți ale sale aspectul nu al unei coeziuni naturale, ci al unei tăieri de munți, opera grandioasă a omului preistoric².*” De asemenea, povestirile orale ale locuitorii din preajma Porților de Fier amintesc și astăzi că, odată, munții din partea de miazănoapte și de miazăzi a strămtorii formau o linie neîntreruptă și că Dunărea își avea cursul prin Serbia pe la Milanovăț și se întorcea pe Valea Timocului în albia sa de astăzi.

Mitologia insulei Ada-Kaleh nu se oprește la istoria orală care înfățișează fabuloase legende și basme ale literaturii universale, ci merge în secolul al XIX-lea la ultimul prinț al Buharei devenit sfânt protector al locuitorilor insulei.

Mischin Baba, ultimul prinț Șamanaid din vechea dinastie de Uzbek, în urma unui vis pleacă din Buhara – cel mai puternic și bogat stat din tot Turkistanul – pentru aș găsi ceea ce brahmanii indieni numesc Santhi, adică pacea sufletului. În călătoria sa Mischin Baba săvârșește minuni, fapt pentru care rămâne cunoscut drept un sfânt care și-a împărțit averea săracilor pentru a trăi până la sfârșitul vieții sale pe insula de la cataractele Dunării.

Părăsind cetatea Buharei prințul se izbește de împotrivirea Pașei, care dă ordin ca toate cele 12 porți ale cetății Belgradului să fie închise. Dar n-a trecut mult timp și paznicii îl anunță că Mischin Baba a ieșit pe toate cele 12 porți în același timp. În acel moment Sultanul a înțeles că are de-a face cu un sfânt căruia nu i se poate împotrivi.

Dan Silviu Boerescu în volumul ***Atlantidele României și alte locuri încărcate de magie din istoria noastră***, îi face un portret prințului în care îl înfățișează un tânăr la 30 de ani „*nu avea decât treizeci de ani când a părăsit palatul [...] deși trupul lui înalt și frumos era*

¹ Nicolae Cartoian, *Cărțile populare în literatura română*, vol I, Editura Enciclopedică, București, 1974, p.54, apud Andrei Oișteanu, *Utopografia insulei în imaginarul colectiv românesc*, în *Insula Despre izolare și limite în spațiu imaginar*. Colocviu interdisciplinar organizat de Centrul de Istorie a Imaginarului și Colegiul Noua Europă, sediul NEC, 1999, coordonat de Lucian Boia, Anca Oroveanu, Simona Corlan-Ioan, Editura, Colegiul Noua Europă.

² Nicolae Densușianu, *Dacia preistorică*, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, București, 1913, apud. Dan-Silviu Boerescu, *Atlantidele României și alte locuri încărcate de magie din istoria noastră*, Integral, 2019, p. 114.

acoperit de zdrențe, deși peste obraz îi crescuse o barbă neîngrijită..., mai marilor insulei nu le-a fost greu să recunoască în acest drumeț umil și zdrențuros pe Mischin Baba”.

Mischin Baba ajunge pe insulă datorită bunăvoinței unor pescari, care drept răsplătă le umple năvoadele de pește. Viața sa pe insulă este modestă, dar plină de fapte miraculoase. Puterea lui de vindecare mergea dincolo de știința medicinei. Prin puterea rugăciunii le dădea fericirea maternității femeilor care veneau la el cu această problemă. Vindeca miraculos orice boală. Descânta, bolmojea în barbă, presăra ierburi fărâmițate pe răni, turna leacuri dintr-un ulcior. Veneau la el, în perelinaj femeile și bolnavii din mari îndepărtări și chiar după moartea acestuia, oamenii auzind despre minunile sfântului se rugau la mormânt.

Scriitorul Ilie Sălceanu recrează în ***Ada Kaleh roman de dragoste***, credința în puterile sfântului mort prin 1851. Credincioșii veneau și de dincolo de ostrov, de la Orșova, pentru a li se asculta rugămințile. „Într-o seară ...veneau dinspre debarcader cu lumânări aprinse...bâtrânele aveau ochii în lacrimi...în fața lor o fetiță ducea în brațe un țânc înfășat...s-au apropiat fără vorbă, l-au așezat pe țărâna mormântului. Din priviri li se desprindeau rugămințile³”. Copilul a doua zi a început să vorbească, sfântul l-a vindecat.

Suferințele, durerile, erosul și thanatosul își găsesc salvarea în credință. Zechir, una dintre fetele haremului își presăra sub pernă țărână de pe mormântul lui Mischin Baba pentru ca sfântul să-i lumineze calea pentru a-l cuceri pe Ali Kadri.

Legende despre acest sfânt al locului capătă veșmânt și în lucrarea monografică ***Ada-Kaleh sau orientul scufundat*** scrisă de istoricul Marian Țuțui. Acesta consemnează că Ismail, unul dintre locuitorii insulei visează într-o noapte pe Mischin Baba: „îi apăru îmbrăcat în hainele sale zdrențoase și arătându-i mormântul său părăsit, îi zise: «Aleargă la hoglele vostru și spune-i să-mi restaureze mormântul; după trei luni va veni între voi Stăpânul pământului vostru și vă va reda privilegiile pierdute»⁴”. Visul se adevărește, la puțin timp insula este vizitată de către Regele Carol al II-lea, care îmbunătățește soarta locuitorilor.

Așadar, Mischin Baba nu era doar un mare vindecător, ci făcea și profeții. Soarta ostrovului a fost anticipată de prezicerile sfântului, dar și de natura și timpul care ”nu mai avea răbdare”, „Va veni a doua, a treia furtună. De șapte ori se va abate furtuna peste ostrov. Va năru casele deja dezgolate, părăsite de adalâi, iar ultima furtună cu valuri înalte va acoperi cetatea și insula⁵”.

Observăm că abordarea mitologică și identificare multiplă de către diverse grupuri etnice au dat naștere unui loc cu o specificitate aparte, autentică. De-a lungul secolelor numele locului atestă contactul plurilingvistic, căci insula e numită când Erythia, Kyraunis, Carolina, Orșova Nouă, Ostrovul Mare, Ada Cebir și începând cu 1430 este cunoscută drept Ada Kaleh –insula cetate –, în funcție de ocupații ei se schimbă atât denumirea cât și, mai ales, atmosfera și culoarea locală.

Insula ca realitate istorică

³ Ilie Sălceanu, *Ada Kaleh roman de dragoste*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2008, p.35.

⁴ Dr. Marian Țuțui, *Ada-Kaleh sau orientul scufundat*, Editura Noi Media Print, București, 2010, p. 156.

⁵ Ilie Sălceanu, *Ada Kaleh roman de dragoste*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2008, p. 125.

Insula a fost locuită încă din Antichitate când Herodot o amintea sub numele de Cyraunis, însă prima sa atestare documentară datează din 1430, unde un raport al Cavalerilor teutoni către regele Sigismund al Ungariei, vorbește despre insula Saan. Mai mult decât atât, o monedă găsită pe insulă, datând din 306 e.n., confirmă prezența romanilor pe insulă.

Din cauza poziției sale strategice pe Dunăre, insula a devenit mărul discordiei între două imperii, trecând în nenumeroase rânduri de la turci la austrieci. Ada Kaleh ajunge pentru prima dată sub stăpânire turcă în 1390, când Firuz bei a ocupat-o împreună cu Orșova și Vidin. În 1522 Orșova este pierdută, dar mai târziu prin Pacea de la Sviștov (4 august 1691) insula, Orșova și Belgradul trebuiau să revină Turciei. Turcii declanșează un nou război împotriva Imperiului Roman, în anul 1716, sperând să-și recucerească teritoriile pierdute, dar Prințul Eugen de Savoia, în fruntea a 70 000 de soldați, învinge armata otomană care număra 150 000, printr-o bătălie istorică la Belgrad. Astfel, Belgradul, Banatul, Oltenia și insula Ada Kaleh ajung provincii ale Imperiului Habsburgic.

În această perioadă fortificațiile cetății au fost întărite de către prințul Eugen de Savoia care va construi forturi la capetele insulei legate cu drumuri subterane. Această cetate, împreună cu cele de la Tekije (peste Dunăre în Serbia) și Orșova, a blocat înaintarea turcilor spre centrul Europei.

Până în 1878 au fost date o serie de lupte între cele două imperii, când prin Pacea de la Berlin Ada Kaleh rămâne o oază musulmană pe Dunăre, proprietate a Sultanului, dar sub administrare austro-ungară, cu un statut special. Garnizoana otomană s-a retras, dar pe insulă au continuat să trăiască turcii care au rămas în urma evacuării.

Insula a aparținut Austro-Ungariei până în 1919, iar după destrămarea Imperiului, Ada-Kaleh și-a pierdut privilegiile, pe insulă domnind o mizerie cumplită. Primarul Ismail Turhan, a decis să facă intervenții pe lângă autoritățile românești, astfel în anul 1923 prin semnarea Tratatului de Pace cu Turcia la Lausanne, Ada Kaleh intră sub jurisdicție românească.

Locuitorii au fost anunțați în mai, anul 1963, de către imamul Regep Ali că insula Ada-Kaleh va îndeplini profeția sfântului Mischin Baba și că va dispărea sub apele lacului de acumulare al Hidrocentralei Porțile de Fier I. Marian Țuțui, consemnează că locuitorii s-au întors în patria lor, Turcia, ori s-au răspândit în București sau alte orașe. Premierul Turciei, Suleiman Demirel, s-a implicat în strămutarea locuitorilor în patria lor natală, dar a făcut și demersuri pentru ca fiecare familie să fie despăgubită. În Turcia locuitorii din Ada Kaleh și-au reînființat micile ateliere și fabrici, unele producătoare de mărci celebre, de unde continuau să vândă sortimente de rahat Locum. Ei își amintesc mereu cu nostalgie de Edenul unde, „*ne-am născut liberi, căci nu era nimic rău pe insulă. Nimeni nu se uita cu răutate la altcineva*”. Constantin Severin, scriitor contemporan și artist vizual, în cel mai recent roman al său apărut în 2019, urmărește foarte bine evoluția insulei, începând de la războaiele ocupanților ei și până la sfârșitul acesteia sub apele fluviului. Autorul zugrăvește emoțiile și deznădejdea oamenilor „*Vestea a căzut ca o ghilotină peste micuța comunitate din insula-coadă-de-rândunică, transformând multe*

suflete în țândări, cei mai afectați fiind oamenii în vârstă, atât de legați de pământul sacru în care s-au născut și în care doreau să fie înhumați, conform unui vechi jurământ”.

Cetatea este demontată iar cărămizile și pietrele sunt numerotate și reasamblate pe insula Șimian –o limbă de pământ de cinci ori mai mică decât insula – la fel și monumentele funerare. După moartea academicianului C.S. Nicolăescu-Plopșor în 1968, proiectul arheologic și turistic Șimian intră repede în uitare, iar la începutul anului următor insula va dispărea (1969), în apele lacului de acumulare a Hidrocentralei Porțile de Fier I.

Deși dispărută, Ada Kaleh, nu va înceta niciodată se renască în memoria imaginarului colectiv românesc. Totodată, se dezvoltă o similitudine generatoare de sens: și insulele mor. Tragedia insulelor este mai întâi resimțită de oameni care prin suferință, nostalgie, amărăciune și tristețe conferă acestor spații înconjurate de ape o aură magică, aceasta din urmă rămânând conservată în fantezia prozatorilor.

Topografia insulei

Ada Kaleh este, deci, o insulă reală înconjurată de ape, așa cum apare pe hartă, dar mai ales, un spațiu exotic, o oază musulmană situată la un *triplex confinium*, între frontierele ungurești, românești și sârbești și la mică depărtare de Bulgaria. Locuitorii insulei nu exagerau deloc atunci când le spuneau turiștilor, că ei aud cântecul cocoșului răsunând din trei țări: Tekija din Serbia, Orșova în Imperiul Austro-Ungar, iar în aval, Turnul Severin în România.

Latura cea mai pitorească a insulei o constituie casele construite pe zidurile vechii cetăți, ceea ce dă acestora o notă de originalitate și simbioză între trecutul victorios al zidurilor și modestele case turcești construite cu materialele smulse din acest vechi castru roman. Toate clădirile și chiar stâlpii porților au fel și fel de tăblițe cu inscripții otomane care nu fac altceva decât să arate că aici puterea a aparținut celor două imperii care și-au arătat măiestria în arta construcției.

Scriitorul Ilie Sălceanu conturează o geografie literară a sudului românesc într-o manieră autentică și bine documentată. El descrie, cu multă măiestrie, locuri și întâmplări adevărate. Imaginarul lui este mai real decât realitatea, iar acest fapt se datorează originii sale, născut în Svinița, sat de pe Clisura Dunării, despre care a scris studii, dar și o monografie: **Fenomenul Svinița**. Romanele sale dedicate sudului **Cămașa morții**. **Theodor Vladimirescu** (1999), **Ada Kaleh. Roman de dragoste** (2008), **Gelin. Mireasa din Ada Kaleh** (2010), și **Apocalipsa după Mahomed** (publicat postum în 2014), parcurg itinerarii care ajung mereu pe Clisura Dunării, trec prin Svinița și se opresc într-o insulă care a dispărut, Ada Kaleh.

În cel de-al doilea roman asupra căruia ne-am concentrat atenția, **Ada Kaleh roman de dragoste**, Ilie Sălceanu reconstituie atmosfera, culoarea timpului și spațiului adakalehian, prin descrierile pitorești presărate cu arhaisme și regionalisme de origine turcă, din spațiul dobrogean și balcanic.

Satul trăia cu frica potopului de apă- Dunărea se umfla iarna peste margini, abătându-se deseori asupra locuințelor, din această cauză oamenii și-au ridicat case înalte din piatră. Casele înalte au jos, la parter, lucruri gospodărești: plug, năvoade,

vâsle, bărci, iar sus, la etaj se află locuința. Odăile albe au paturi vechi de lemn împodobit cu creștături răsucite, păaturi de lână sau blănuri de oaie, covorașe, un divan moale...

Camerele erau împărțite în odaia de primire, pe a cărei măsuțe se aflau bucate pentru oaspeți: șerbet de trandafiri, smochine, miere, cafea, sugiuc și baclavale, mizilicul alături cu salata, brânza și legumele proaspete, țigări răsucite în foi, măsuța fără scaune, căci turcii n-au trebuință de ele în casă. Încăprerea bărbaților era separată de cea a femeilor. Băile rituale erau așezate mereu în colțul odăii de locuit.

Aleile pietruite erau umbrite de bolte de viță-de-vie, iar în mai multe canistre de benzină văruiate erau nalbe de grădină, trandafiri agățători și garoafe. Iernile călduroase iar verile răcoroase au creat un mediu propice pentru dezvoltarea unei vegetații luxuriante, abundentă, plantată de locuitori: chiparosul, smochinul, castani sălbatici, arțari, roșcovi sălbatici, pini, peri, tei, carpeni, stejari, goruni, sălcii pletoase, plute, plop, lemn câinesc, sînger, iasomie, salcie, plop, migdali, trandafiri și alte plante aduse dinspre Soarele Răsare, au făcut din Ada-Kaleh un crâmpei din *1001 de nopți*. Aprecierea localnicilor că insula aparținea unei lumi de basme se datorează atât naturii darnice plină de „*smochini și lămâi care nu se prăpădesc aici niciodată în locul cel mai fericit de pe pământ*”, cât și scutirii de impozite.

Atmosfera apăsătoare de ostrov muribund, în concordanță cu simțirile oamenilor și ale naturii este descrisă de Sălceanu într-un registru de sfârșit de lume „*bătea, biciuia și un vânt aspru, trist din josul apelor, încrețea oglinda Dunării și lovea cu un șuier ascuțit cheiul și barca. Am simțit acest aer al ei posac, trist, de cum am urcat în barcă ...*”. Cetatea din insulă se pregătea de demolare, casele de pe zidurile ei urmau să fie golite ori lăsate în paragină până la venirea apelor.

Locuitorii insulei și ocupațiile lor în veacul al XX-lea

Insula trăiește prin viețile care se perindă prin ograda ostrovului. Cei patru-cinci sute de insulari făceau parte din câteva familii care se amestecau de secole. Vrajmășie nu mai putea exista pe insulă deoarece turcii cu turban și sabie în mână au plecat. Cei de acum erau adalâii care trăiau sub vraja unui străvechi și straniu jurământ. Aceștia erau însoțiți încă de la naștere de un jurământ sfânt, transmis cu sfințenie din generație în generație, potrivit căruia toți cei care au văzut lumina zilei în Ada-Kaleh, chiar dacă o părăseau, se-ntorceau în micul paradis în așteptarea sfârșitului și a odihnei veșnice lângă strămoșii lor.

Locuitorii erau extrem de primitivi. Patrick Leigh Fermor, un apreciat autor britanic de memorii de călătorie din secolul XX, în jurnalul său *Între păduri și ape* reface itinerariu, la mijlocul anilor '30, unui tânăr nonconformist care renunță pentru o vreme la studii și pornește într-o călătorie la pas prin Europa, de la granița Austriei până la Porțile de Fier, printr-o Europă Centrală ce sfidează trecerea timpului și arată că diversitatea oamenilor nu împiedică ospitalitatea, prietenia și dragostea. Astfel autorul prin ochii personajului său, Paddy, ajunge la Orșova, unde cunoaște insula paradisiacă a turcilor.

La prima vedere insula i se pare „ancorată în preistorie, de parcă ar fi fost refugiul unei specii dispărute de altfel cu mult timp în urmă⁶”, aspectul oamenilor întărește și mai mult convingerea tânărilor. Costumele specifice orientalilor cu acele brăie voluminoase, stacojii care strângeau în multe pliuri pantalonii largi albastru-închis, fesurile vineții sau turbanele zdrențăroase legate larg în jurul capului, uimeau turiștii prin aspectul lor exotic. Femeile aveau capul și umerii acoperite cu *feredjé* negru – un văl prins în linie dreaptă deasupra sprâncenelor, care cobora sub nas; purtau pantaloni albi strânși la glezne, fetițele aveau fața descoperită iar băieții semănau cu niște adulți în miniatură, dar în ciuda hainelor peticite și jerpelute, atitudinea și purtarea lor erau pline de demnitate. Atunci când „întâlneau un străin, își duceau mâna dreaptă la inimă, la buze și la frunte, și-o puneau pe piept cu o înclinare din cap și un bun-venit spus în șoaptă.”⁷

Autorul jurnalului de călătorie descrie ospitalitatea insularilor dar și ceremonialul cafelei atât de celebru printre europeni. Invitat la cafeneaua rustică din insulă, Paddy este servit mai întâi cu un păhărel cu rachiu, apoi cu o linguriță de dulceață delicioasă din petale de trandafiri, ia din nou o jumătate de pahar de apă, și în sfârșit, servește cafeaua densă și fierbinte făcută la nisip. Ritualul se încheie cu o țigară aromată fabricată chiar pe insulă.

Spațiu al unui veritabil creuzet etnic, insula locuită de turci, unguri, sârbi, români sau evrei trăiau cu toții ca într-o familie fără deosebire de religie „ne-am născut liberi căci nu era nimic rău pe insulă. Nimeni nu se uita cu răutate la altcineva.”⁸ Aceștia s-au bucurat mult timp de o politică îngăduitoare a guvernanților deoarece insula nu oferea nicio resursă în afară de plantele și animalele pe care le creșteau: găini, rațe, vaci, capre, oi, porci nu. Până în 1918, impozite nu se plăteau iar profitul se împărțea la populație.

Principalul venit al insularilor după cum menționează istoricul Marian Țuțui, venea din vânzarea dulcețurilor și delicatelor: grămezi de pandișpan, de locuum cu alune, de dulcetuți în borcane cu etichete scrise de degete neînvățate cu creionul chimic erau expuse în bazar, produse alimentare alături de maldăre de fesuri stivuite, ilustrate vechi, pături brodate cu fir de aur, bijuterii confecționate manual, papuci colorați, ciubucuri lungi din iasomie ornamentate, peste tot sunt prezentate fâșii de tutun galben-auriu, trabucuri și țigări care aici se pot cumpăra atât de ieftin datorită fatului că turcii nu plăteau impozit.

Turcii care nu făceau bani din dulcetuți și delicatete lucrau la fabrica de confecții, rahat și la cea de tutun, țigările fabricate aici, pe Ada-Kaleh, erau foarte apreciate și recunoscute. O realitate în acea perioadă era contrabanda cu vite, cereale, gaz, zahăr, miere, sare, cânepă valahă, spirt ori tututn. Însă bărbații mai dezghețați plecau în țară să facă comerț cu înghețată, bragă, rahat, cafea sau dulciuri. Scutirea de plata impozitelor, taxelor vamale, serviciu militar și chiar lemnele de foc erau gratuite au făcut ca paradisul exotic să se transforme într-un paradis fiscal. Însă cum orice minune nu durează mult, o dată cu venirea la putere a comuniștilor, soarta insulei se se va schimba radical.

⁶ Patrick Leigh Fermor, *Între păduri și ape*, Humanitas, București, 2016, p. 282.

⁷ *Ibidem*, p.282.

⁸ Dr. Marian Țuțui, *Ada-Kaleh sau Orientul scufundat*, Editura Noi Media Print, 2010, p. 169.

După lipirea insulei Ada Kaleh la România, în urma tratatelor internaționale semnate după Primul Război Mondial și a dorinței exprimate de aproape toți locuitorii, cei mai mulți insulari au început să se confrunte cu o sărăcie lucie, deoarece guvernul de la București neglijase faptul că în timpul ocupației otomane sau austriece micul Levant se bucura de un statut special.

Marian Țuțui, și mai ales romancierul Constantin Severin creionează în ficțiunea romanului, întâmplări pe care le-au trăit locuitorii insulei. Astfel, în ziua de 4 mai 1931 a pășit pe insulă Regele României, Carol al II-lea, însoțit de premierul Nicolae Iorga și de alți câțiva membri ai guvernului. Oaspeții au vizitat întâi moscheea cu miresme de smirnă și au admirat minaretul și apoi covorul imens, de aproape 500 de kilograme, dăruit în 1904 de sultanul Abdul Hamid al II-lea. La cafeneaua Moka este îmbiat cu cafelele servite în aceeași ceașcă din care băuse și regele Ferdinand.

În urma acestei vizite, insularii au fost încurajați de rege că li se va acorda sprijinul pentru a-și continua traiul la fel ca și înainte, în micul paradis, pe ape „*Puteți să vă reîntoarceți în liniște la casele voastre. Din acest moment veți primi înapoi toate privilegiile și veți beneficia de toată grija mea*”⁹. Într-adevăr nu au fost doar vorbe în vânt, dovadă că turcii au primit o licență de import fără taxe pentru tutun, cafea, zahăr, alcool și țigări, după care au înființat în scurt timp Societatea „Musulmana” condusă de Ali Kadri, jumătate din profit revenind locuitorilor insulei.

Abia după 1931 și mai ales în anii 1932-1934, când insula a fost declarată stațiune climaterică pentru chiparoșii și leandrii pe care îi îngăduia, Ada Kaleh a început să prospere. Turiștii începeau să descopere insula, însă locuri de cazare nu erau.

După abdicarea regelui Mihai în 1947 și instaurarea regimului comunist, Levantinul nordic a fost zguduit din toate încheieturile de sistemul totalitar. Averile celor bogați au fost confiscate, fabrica de țigări întemeiată de Ali Kadri, fabrica de rahat, atelierul pentru preparat șerbet și dulceață de trandafiri și de asemenea alte câteva proprietăți mai mici.

Pe plan ficțional viața insulei, din primii ani ai administrației române, este descrisă în romanul lui Romulus Dianu *Nopti la Ada-Kaleh*. Autoritățile centrale încearcă să-și impună oamenii – de pildă, pe agentul tutunului, Dogaru, adevărată figură malefică. El promitea sporirea progresului insulei mulțumită comerțului cu tutun din Timișoara. Iar pentru ca lucrurile să se desfășoare în bună ordine Dogaru dispune de „*arme grozave*” ca munca-pe-rupte, foamea, fiscul sau biciul. Așadar, ei au urmat să fie persecutați din pricina că „*nu sunt cu domnul nostru Isus Cristos, de unde se vede cât sunt ei de bolșevici și de contrabandiști, periculoși.*”¹⁰ Urmăriți peste tot, turcii nu mai aveau liniște nici în timpul rugăciunilor odată ce intrau în moschee jandarmii, singurii care intrau încălțați, cu arma în spinare și cu țigara aprinsă. Romanița Constantinescu în cartea sa *Pași pe graniță*, vede insula, în această perioadă a declinului ei, ca un rai păzit de baionete, de o lume violentă de „altă lume”, rezultat al unui *voyeurism* închipuit și mitoman, la care numai câțiva continentali anarhici au acces imaginar și care îi intimidă pe neinițiți și îi pedepsește pe refractari.

⁹ Constantin Severin, *Bibliotecarul Infernului*, Editura Cartea Românească, Iași, 2019, p. 273.

¹⁰ Romulus Dianu, *Nopti la Ada-Kaleh*, Editura Eminescu, 1970, București, p. 35.

Schimbarea de statut face exodul inevitabil. Romulus Dianu ilustrează drama insulei în care uşile îşi trag zăvoarele, ferestrele sunt oblonite, oamenii au porniri peste apă fără să mai ia nimic din toată gospodăria şi fără ca nimeni să le mai ştie de urmă, iar cei care au rămas se încinse în bătălia cu o sărăcie lucie în care vieţuirea este tot mai grea „*copiii se nasc şi mor rahitici, anemici, flămânzi, desculţi, ignoranţi, fricoşi, sau de ce atâtea femei, în fiecare an, aduc pe lume copii morţi, sau se îneacă în fluviu, sau pur şi simplu dispar.*”¹¹.

Pe tărâmul dinspre Iugoslavia condusă de Tito a fost înălţat un gard din sârmă ghimpată de peste doi metri pentru a fi descurajate evadările în lumea liberă. Cei care s-au opus regimului au fost ridicaţi de securiști, duşi cu o navă în Orşova, înghesuiţi în vagoane pentru vite şi deportaţi în coloniile de muncă din Bărăgan. Au avut de suferit peste 60 de persoane, în special sârbi, cehi, câţiva români şi turci. Constantin Severin în *Bibliotecarul Infernului* imaginează drama intelectualilor puşi sub acuzare că propagă informaţii anticomuniste, precum şi pedepse mai dure pentru cei care au fost catatlogaţi drept duşmani ai poporului. De pildă, imamul Regep Salih a fost condamnat la 12 ani de închisoare pentru că în Coran ţinea ascuns un jurnal anticomunist. În detenţie a fost supus unui proces dur de „reeducare”, iar după ce a fost eliberat a ajuns muncitor necalificat la fabrica de ţigări.

Treptat sârma ghimpată se insinua nu numai în gardul înalt dinspre malul sârbesc, ci şi în minţile şi sufletele insularilor, devenind tot mai tăcuţi, retraşi, bănuitori, înspăimântaţi, insularizaţi.

Schimbarea traiului o simţeau cel mai mult turcii „ *trăiţi bine*”, ei se dovedeau cei mai slabi. Au învins treizeci sau patruzeci, care se mulţumeau la amiezi, cu un peşte fript, şi seara cu o doniţă de mere murate. În aceste condiţii, primarul, Huzun Mustafa Sari, a luat măsuri „*le-a cumpărat câte o capră celor prea săraci, şi, într-un singur an, devenise din primarul unei insule bogate, regele unei colonii de cerşetori*”¹².

În 1925 în fosta cazarmă de honvezi este înfiinţat Gimnaziul Industrial de Fete, până atunci şcoala ţinându-se în moschee unde erau amenajate două săli pentru clase şi una pentru cancelarie. Însă şcoala şi serviciul militar nu erau obligatorii ca şi cum acestea nu contau pentru progresul populaţiei „*totul se face sau nu se face, numai din ordin de sus*”¹³.

Moscheea de pe Ada Kaleh, fostă biserică franciscană din anul 1799, transformată prin adăugarea unui minaret mult mai înalt decât chiparoşii din preajmă şi cu un muezin care anunţa, cu o voce gravă şi ritmată, ora fiecăreia dintre cele cinci rugăciuni rituale zilnice, era cea mai nordică moschee din Europa. Asta datorită faptului că Țările Române care se aflau de mulţi ani sub controlul Porţii Otomane, prin domnitorii locali au purtat negocieri cu turcii ca aceştia să nu deţină proprietăţi imobiliare sau să-şi practice religia musulmană pe teritoriul românesc.

¹¹ Ibidem p. 23.

¹² Ibidem p. 36.

¹³ Ibidem, pg 11.

Orășelul se golea, prăvăliile erau închise iar turismul se împuțina. Insula se sfârșea luând totodată amintirile și identitatea localnicilor. Cel mai bogat om din insulă, Ali Kadri, se retrage și el în Turcia, lăsându-și impresionanta avere la mâna destinului.

Insula cadru erotic atractiv

Romanul lui Ilie Sălceanu ***Ada Kale roman de dragoste*** are în centrul său insula, dar autorul ne invită și la o meditație asupra vieții, asupra iubirii și asupra canoanelor care o pot distruge. Multe episoade sunt dedicate iubirii care nu ține seama de nimic, se aprinde și arde, însă prejudecățile, la fel ca și în roman, o pot răpune, dar nimeni și nimic nu o poate supune definitiv.

Scriitorul reliefează în romanul său dragostea lui Dogan pentru Meriem, o fată de pe insulă. La îndemnul unui prieten turc care într-o zi i-a arătat insula și i-a spus „*Du-te acolo le găsești pe toate. După toate gusturile. Treci Dunărea cu o barcă, te așezi pe țârm. Aștepți. Într-o clipă o să-ți răsară toate în față, fericirea și nefericirea, dragostea și ura, moartea, prietenia și trădarea. Și soarele fierbinte, și turbarea, neputința. Le ai pe toate cu toptanul. Numai să ai îndemânare să le culegi. Puterea să le privești pe îndelete.*¹⁴”, Dogan vizitează insula pe care, mai târziu, o va părăsi fără să-i știe nimeni de urmă fiindcă dragostea lui pentru Meriem era ca un strigăt în deșert. Chiar dacă a îmbrățișat, fără șovăială, credința și portul cu fesul pe frunte, avea alt sânge, iar în legea musulmanilor împreunarea a două naționalități diferite nu sunt permise.

Ilie Sălceanu dedică spații largi iubirii, care nu ține cont de nimic. Personajele au trăiri profunde, iar lumea este și a prejudecăților, o lume diferită, ***anticontinentală***. Autorul surprinde diferența dintre cele două lumi: rațiunea, de-o parte, și dragostea, de cealaltă parte. De o parte, înfrânarea minții și a trupului, rigoarea morală, iar de partea cealaltă, afecte angajând toată ființa, credințe puternice și imemoriale. Giulizar, una dintre cadânele haremului, geloasă pe dragostea lui Ali Kadri pentru străina din ostrov, Meriem care și ea era turcoaică doar pe jumătate, s-a repezit cu un cuțit în mână la aceasta din urmă, iar numai după ce a ucis-o și-a dat seama că trupul ce zăcea între perne era a altei femei, ce nu făcea parte din harem.

Prozatorul ne oferă și o deschidere, documentată riguros, spre lumea musulmană, care ne-a fost aproape. Autorul se folosește, evident, și de calitatea lui de istoric și arheolog. Astfel, ne oferă date despre obiceiurile musulmanilor, despre tradițiile privind circumciziunea, mariajul sau haremul. Astfel, îi plasează aici pe beктаși care propovăduiesc egala îndreptățire a tuturor religiilor în fața lui Dumnezeu. Însă beктаșii lui Sălceanu fac parte dintr-o feerie neortodoxă, adică ei apar ca o comunitate eretică, unde conviețuirea cu femeia este respinsă, cu excepția unei singure nopți pe an, în care bărbații și femeile se împreunează anonim.

Din scrierile lui Ilie Sălceanu rezultă și bucuria de a trăi, dar mai ales etosul care este și el oriental. Iubirea apare sub diverse forme ca bunăvoință, respectul canoanelor, ca pedeapsă deoarece blestemul insulei poate surveni din dragostea neîmplinită a adalâilor, sau din nesațul lor pentru aceasta.

¹⁴ Ilie Sălceanu, *Ada Kaleh roman de dragoste*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2008, pg 171.

Din perspectivă continentală insula nu e preocupată de a trasa hotare. Ea îi primește pe toți cei ce vin pe maluri. E o lume sincretică și concentrată, care nu cunoaște conflictul diferenței.

Finalmente, esențial în formula existențială a eroilor este și vraja, „*ostrovul este locul celor mai omenești nebunii. Poți să te scalzi în zori, să ațipești în umbra sălciilor purpurii. Să te cațeri pe cetate, să aștepti acolo zorii lăptoși.*”¹⁵. Seducția pe care însăși insula o exercită face din aceasta un fel de personaj generic. Deli Papaz, cel mai statornic povestitor al istoriilor din insulă, se consideră „chemat” aici, iar din prima zi și-a dat seama că „huria” pe care a-ntâlnit-o era însăși Insula. Cornel Ungureanu în cartea sa **Geografie literară** menționează că **universul balcanic e inconsistent**, mobil, discontinuu, esența fiind conturată de pitoresc. Omul nu este atât de interesant prin interioritatea lui cât prin exterioritate. Nu viața lui lăuntrică contează, ci masca, aspectul comportamental, rețeaua de relații sociale.

Spațiul existențial își pune amprenta asupra ființelor care-l populează. Un astfel de moment trăiește Ali Kadri când este părăsit de Meriem. El refuză să accepte că povestea de dragoste a luat sfârșit: „*Pentru el sfârșitul era imposibil de gândit sau de simțit. Sunt oameni pentru care sfârșitul este sfârșitul lumii. În mintea lor, în spatele unui sfârșit nu mai este nimic, nici viață, nici soare. Odată cu sfârșitul se sfârșesc toate. Plecarea acelei femei era un astfel de sfârșit pentru el*”¹⁶.

Ada-Kaleh spațiu al aventurii

Insula constituie spațiu și subiect de ficțiune în romanul polițist al lui George Arion, **Umbrele din Ada-Kaleh**, unde se va ancheta dispariția a patru tineri, toți presupuși deținuți ai insulei.

Protagonisul romanului este jurnalistul Andrei Mladin, care ne introduce în atmosfera de căutare, suspiciune și aventură în acțiunea de a descifra un mister legat de soarta unor tineri deținuți care au fost lăsați să se înece o dată cu scufundarea insulei.

Miza autorului nu este de a reda insula ca spațiu al întâmplărilor reale, ci aceasta constituie doar pretextul și locul unde imagianția poate să ia cele mai neașteptate întorsături. Astfel, Andrei Melinte împreună cu colega sa Ava Noureanu se angajează într-o aventură mult mai periculoasă decât se credea la început. Cei doi își periclitează viețile în investigațiile lor, chestionează martori din țară și din străinătate, ajung să stabilească relații surprinzătoare între ce li s-a întâmplat celor închiși și evenimente de pe șantierul Bumbesti-Livezeni.

Adevărul pe care cei doi ziariști îl descoperă se leagă de decretul 310 din 1964 potrivit căruia deținuții politici sunt grațiați de la executarea restului de pedeapsă. Însă, se pare că, acestor tineri condamnați la reeducare pentru că au răspândit manifeste împotriva regimului, li s-a schimbat statutul. Astfel, din deținuți politici au devenit deținuți de drept comun. George Arion îmbină ficțiunea cu realul raportându-se la ororile pe care le-au trăit semeni de-ai noștri sub regimul opresiv înlăturat în '89.

¹⁵ Ibidem p. 23.

¹⁶ Ibidem, pg. 194.

Fascinante în aceste pagini sunt trimiterile la momente și personaje neașteptate, legăturile care pun în mișcare mintea cititorului și scrierea mereu labirintică a autorului.

Actualitatea subiectului este dovedită de tot mai mulți prozatori contemporani care încearcă să descurce căile întortocheate ale insulei.

Insula spațiu magic

Prozatorul și eseistul Constantin Severin găsește insula paradisiacă de pe clisura Dunării, un spațiu fabulos pe care îl îmbracă și îl transformă după legile propriei fantezii. Mitul copilăriei sale prinde contur în romanul ***Bibliotecarul Infernului***, a cărui pagini se deschid ca o autobiografie „*de mulți ani doream să pun în pagină un mit al copilăriei mele, insula Ada Kaleh, unde mă duceau frecvent părinții cu vaporeșul, la vârsta de 8-10 ani, când locuiam în Turnu Severin, orașul trandafirilor și al podului lui Traian*”¹⁷.

Prozatorul descrie cu o imagistică bogată și cu o tehnică proaspătă care stârnește interesul lecturii, acțiunile secrete întreprinse de bibliotecarul Giovanni. Acesta are în grija sa majoritatea cărților interzise, păstrate până atunci în biblioteca de la Viena a prințului Eugen de Savoia. Protectorul său îl așază în subterana insulei Ada Kaleh, unde vor fi depozitate „cărțile demoniei”. Giovanni ajunge să descifreze tablitele de smarald ale atlanticilor, astfel capătă nemurirea ce îl va transforma într-un bibliotecar al infernului.

Fortificațiile insulei, tunelul secret care ajunge pe malul sârbesc, personaje istorice, precum Carol al VI-lea, sunt descrise într-un roman misterios care alunecă, prin prisma viziunii bibliotecarului, în fantastic.

Cronologia e mereu intactă. Autorul aduce în prim plan evenimente din perioada celor două imperii, respectiv, Otoman și Habsburgic, sau se îndepărtează și ajunge mai aproape de epoca noastră când Giovanni e martor scufundării insulei.

Multe pagini sunt consacrate Adei-Kaleh, alte pagini de enciclopedie sunt destinate celor ce vor să știe istoriile Europei Centrale și de Sud-vest.

În concluzie, putem spune că tărâmurile scufundate își construiesc o istorie aparte bazată pe legendele păstrate în cărți, filme, vederi ori poze. Ada Kaleh, raiul exotic al turcilor, nu face nici ea excepție. Oaza musulmană din spațiul românesc nu a pierit o dată cu construirea hidrocentralei Porțile de Fier I, ci nu încetează să renască în imaginarul românesc sub diferite fețe ale fanteziei scriitoricești.

Bibliografie

Arion, George, ***Umbrele din Ada-Kaleh***, Editura Crime Scene Press, 2019.

Boerescu, Dan-Silviu, ***Atlantidele României și alte locuri încărcate de magie din istoria noastră***, Editura Integral, 2019.

Ciocârlie, Corina, ***Un țarm prea îndepărtat***, Editura Cartea Românească, Editura Polirom, 2013.

Constantinescu, Romanița, ***Pași pe Graniță. Studii despre imaginarul românesc al frontierei***, Editura Polirom, 2009.

Dianu, Romulus, ***Nopti la Ada-Kaleh***, Editura Eminescu, 1970.

¹⁷ Constantin Severin, ***Bibliotecarul infernului***, Editura Cartea Românească, Iași, 2019, p.18.

Fermor, Patrick Leigh, *Între păduri și ape*, Editura Humanitas, 2016.

Ungureanu, Cornel, *Geografie literară*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2002.

Ungureanu, Cornel, *Mitteleuropa Periferiilor*, Editura Brumar, Timișoara, 2018.

Sălceanu, Ilie, *Ada-Kaleh*, Editura Dacia

Severin, Constantin, *Bibliotecarul Infernului*, Editura Cartea Românească, 2019.

Țuțui, Marian, *Ada-Kaleh sau Orinetul Scufundat*, Editura Noi Media Print, 2010.

Insula Despre izolare și limite în spațiu imaginar. Colocviu interdisciplinar organizat de Centrul de Istorie a Imaginarului și Colegiul Noua Europă, sediul NEC, 1999, coordonat de Lucian Boia, Anca Oroveanu, Simona Corlan-Ioan, Editura, Colegiul Noua Europă.